

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
Pinksteren 2016

Lichaamstaal

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
20e jaargang nr. 3, Pinksteren 2016

Inhoud van dit nummer

Van de redactie 1
Pinksteren, het hele jaar 1
Thema: Lichaamstaal 2
Serie: Op de groei 14
Pinkstertijd 17
Bestuur en instellingen 19
Berichten uit de gemeenten 22
Allerlei 23
Internationaal 27
Over de grenzen 30
Boeken 32
Aankondigingen 34
Gestorvenen 36

Redactie

Jolanda van Dam, Jos van Damme, Jolanda Gevers
Leuven, Marianne de Nooij, Marjolein te Pas, Judith
Slokker, Feike Weeda

Redactieadres

In beweging, p/a mw. J. van Dam,
Van den Berghlaan 46, 3853 KR Ermelo
tel. 0341-550606
e-mail: inbeweging@christengemeenschap.nl
Ook voor inlichtingen over abonnementen

Financiën en advertenties

Jos van Damme, tel. 06-10298186
e-mail: vandammejos@kpnmail.nl
banknr. NL36INGB0009185951, BIC: INGBNL2A,
t.n.v. In beweging, 6721 BW Bennekom

Druk

Drukkerij Modern, Bennekom

Kopijdata

Michaëlnummer 1 juni 2016
Adventnummer 1 oktober 2016
Kopij graag aanleveren per e-mail
(inbeweging@christengemeenschap.nl).
De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden kopij in te korten of niet te plaatsen.

*Illustratie vooromslag: 'De gelovige', Ernst Barlach
(1934). Barlachhaus Hamburg*

De Christengemeenschap in Nederland en Vlaanderen Adressen en tijden van diensten

M=mensenwijdendienst, K=zondagsdienst voor de
kinderen, info: gezien onregelmatigheid navraag nodig.

Alkmaar, Oude Kanaaldijk 9, 1825 AT, 06-48118787,
M zo 10, di 9, do 10, za (info), K zo 9 (info)
Amsterdam, A.J. Ernststraat 869, 1081 HL, 020-6420769,
bgg 4414949, M zo 10, wo 9, do 10, za 9 of 11 (info),
K zo 9.30 (info)
Antwerpen, H. Consciencelaan 107, B-2640 Mortsel,
0032-3-4406821, M zo 10, wo 9.30, do 10 in Olen
(info), vr 9.30, K zo 9.30 (info)
Arnhem, Brugstraat 5, 6811 MB, 026-3621769,
M zo 10 (info), do 9.00 (info), K zo 11.00 (info)
Den Haag, Groot Hertoginnelaan 2, 2517 EG,
070-3634898, M zo 10.15, di 9 Engelse dienst
(info), wo 10 (info), do 9 (info), vr 10.30 (info),
K zo 9.30 (info)
Driebergen, Rijsenburgselaan 2a, 3972 EJ, 0343-785437,
M zo 10.30, di 9.30 (info), do 9.30, K zo 10 (info)
Eindhoven, Dorpsstraat 122, 5504 HL Veldhoven,
040-2221009, bgg 2520498, M zo 9.30 of 10.45
(info), wo 9.30 (info), vr. 9.30 (info), K zo 10 (info)
Gent, Kasteellaan 54, 9000 Gent (geen postadres),
0032-9-2334768, M za 10 (info), K za 9.30 (info)
Het Gooi, Veldweg 1, 1404 CV Bussum, 035-5417957,
bgg 6563160, M zo 10, do 10 (info), K 11.15 (info)
Groningen, Lauwersstraat 3, 9725 HD, 0592-347059,
bgg 0594-659558, M zo 10.30 (info), do 10 (info),
K zo 10 (info)
Leeuwarden, Droevendal 9, 8911 KK, 0594-659558,
M zo 10.30 (info), wo 9.15 (info), K zo 9.45 (info)
Leiden, Vestestraat 49, 2312 SW, 071-5727618, bgg
06-52342851, M zo 10.30 (info), do 10 Duitse
dienst (info), K zo 10 (info)
Meppel, Catharinastraat 44, 7941 JG, 06-40289590,
M zo 10.30 (info), wo (info), K zo 9.45 (info)
Middelburg, Lange Noordstraat 62 (geen postadres),
0118-583352, bgg 06-46616138, M zo 10 (info)
Rotterdam, Lumeystraat 33, 3039 ZN, 010-2232317,
M zo 10.30, di 9.30, wo 9.30, vr 7.30, K zo 10
West-Brabant, Minckelersstraat 27 (geen postadres),
Breda, 076-5422983, bgg 5021945, M za 9.30 (info)
Zeist, van Tetslaan 4, 3707 VD, 030-6913868,
M zo 10.30, wo 9, do 8, vr 10 (info), K zo 9.30
Zutphen, Badhuisweg 27, 7201 GM, 0575-524420,
M zo 10.30, di 9.15 (info), do 9.15 (info), K zo 10
(info)

Landelijk secretariaat: 070-3451506
Groot Hertoginnelaan 4
2517 EG Den Haag
e-mail: secretariaat@christengemeenschap.nl
website: www.christengemeenschap.nl

Van de redactie

Hebt u hem al? En hebt u voor de stemmig paarse gekozen of voor de stralend gele? Het is Ton Besterveld – met een team van mensen – na jaren van ijverig werk gelukt om een mooie uitgave te verzorgen met een nieuwe vertaling van het Nieuwe Testament. Hoe wordt het evangelie in onze tijd zichtbaar en tastbaar? Wat is ons taalveld, onze context, waarin het evangelie tegenwoordig vorm krijgt, incarneert? En weet ik zeker dat ik snap waar de tekst over gaat? Moet je concessies doen als je vertaalt en alles begrijpelijk en nieuwerwets wilt maken, of bij de bron blijven? Het zijn de vragen waar een bijbelvertaler mee worstelt. Een oplossing van Ton is om dichterbij de verschijningsvorm van het oud-Grieks te blijven, maar het waardevolle wat er al was te behouden, zo beschrijft hij zijn proces in een artikel in de rubriek 'Allerlei'. Ton en anderen, bedankt voor al jullie geestelijke en lichamelijke inspanningen, het is een enorme prestatie! Maar voordat u daar bent, willen we u eerst meenemen naar de wereld van de lichaamstaal. We reizen langs Olympia en Rio en ontmoeten atleten, dove mensen en doventolken, bevlogen euritmisten en gebarende priesters, nabootsende kinderen en mensen met de blik op het altaar. Een mooie zomer gewenst!

Feike Weeda

Pinksteren, het hele jaar

Zo af en toe krijgen we de geest. Een mooie uitdrukking! We zijn geïnspireerd bij wat we doen, het ene idee komt uit het andere voort, warmte en enthousiasme vervult ons. De geest is voelbaar en reëel ervaarbaar. Dat zijn bijzondere tijden, maar ze blijven niet. En de vraag is dan: waar is die geest, die we zo nabij voelden, gebleven? Het kan niet zo zijn dat hij helemaal verdwenen is, want we kunnen opnieuw de geest krijgen en zeker niet alleen met Pinksteren.

Het is merkwaardig, maar een van de gaven van de Heilige Geest is juist, dat de belangrijkste dingen uit het zicht kunnen verdwijnen. Onze idealen, religiositeit, soms ook de liefde. Het gevoel van heilige verwondering dat we met Kerstmis hadden, de ernst van Goede Vrijdag, de vreugde van Pasen: op een dag ontdek je dat het verdwenen is. Maar je kunt ook ontdekken dat die gevoelens niet beperkt zijn tot de dagen van die feesttijden, ze kunnen iedere dag van het jaar, ieder moment van de dag in je bewustzijn komen. En dan beleven we inspiratie in augustus, een nieuwe geboorte in de Lijdenstijd en we strijden met de draak op tweede Kerstdag.

De essentie van alle christelijke feesten is altijd: beleefbare waarheid, onafhankelijk van de tijd van het jaar, passend bij ieders individuele levensloop. De Heilige Geest heeft ons de scala van de verschillende feesttijden geschonken, elk met zijn eigen kleuren en rijkdom aan stemmingen. En het andere geschenk is dat we ze weer vergeten, zodat ze na een jaar weer helemaal nieuw en intens kunnen worden beleefd. We vieren drie dagen Pinksteren, maar de Geest leeft het hele jaar.

Wilma Bos

Thema: Lichaamstaal

Bij het allereerste Pinksterfeest hoorden de mensen de leerlingen van Christus in vele talen spreken, ieder in zijn eigen taal. Een van de talen die een mens kan 'spreken' is de taal van het lichaam. In het themagedeelte van dit Pinksternummer vertelt sportstudent Amanda van Lierop met het oog op de komende Olympische Spelen in Rio de Janeiro over sport als een taal die over de hele wereld wordt verstaan. Marianne de Nooij sprak met Kartini le Grand, die vanwege haar doofheid gebruik maakt van Gebarentaal, en met Mascha Boeser, tolk Gebarentaal. Judith Slokker verkent in gesprek met euritmist Sjaak Groot de taal van de bewegingskunst euritmie. En Bastiaan Baan schreef een bijdrage over de gebaren in de diensten aan het altaar.

Sport: een wereldtaal

door Amanda van Lierop (student Fontys Sporthogeschool, gemeente Eindhoven)

'Sport' is een algemeen begrip. Iedereen kent het en heeft er mee te maken, in actieve of in non-actieve zin. Denk maar aan een wedstrijd spelen met je voetbalteam of een wedstrijd kijken van bijvoorbeeld het Nederlands elftal. Als het Nederlands elftal speelt, staan opeens alle Nederlanders samen achter 'ons' Oranje, terwijl ze normaal aartsvijanden zijn, omdat de een voor PSV is en de ander voor Ajax.

Door sport te ervaren verbreedt je met elkaar. Of je nu wint of verliest, de kracht van het samenwerken om tot een groter geheel te komen ervaart ieder die meedoet. Je hebt het vast wel eens meegemaakt: je bent op vakantie en ziet een groep mensen op het strand een potje voetballen of volleyballen. Als sportfanaat wil je natuurlijk meedoen, maar je verstaat de spelers totaal niet. Toch snap je hoe het spel gespeeld wordt en weet je hoe je moet reageren als je wint of verliest. Je voelt je een geheel worden met de mensen in je team. Na het spel word je misschien wel uitgenodigd om nog een drankje met de spelers te doen of met ze te eten. En dit allemaal omdat je toevallig weet hoe een spelletje gaat.

De Griekse goden eren

De verbroedering door sport bestaat al eeuwen lang. In de tijd van de Grieken werden er

in bijna alle steden sportwedstrijden georganiseerd om de goden te eren. In het tempelcomplex van de stad Olympia werden elke vier jaar zomerse spelen georganiseerd ter ere van de god Zeus. Vier steden organiseerden roulerend de panhelleense spelen voor deelnemers uit heel Griekenland, te weten Delphi (voor Apollo), Korinthe (voor Poseidon), Nemea (ook voor Zeus) en Olympia. Het doel van de Spelen was om de band tussen verschillende steden te versterken en om de jonge mannen hun fysieke kwaliteiten te laten tonen. Tijdens de driedaagse Spelen was er een groot publiek aanwezig dat de deelnemers aanmoedigde. Het publiek bestond uit mannen en meisjes onder de twaalf. Dit was omdat de mannen naakt deelnamen aan de spelen, de gehuwde vrouwen mochten dit niet zien. De onderdelen waren hardlopen, boksen, worstelen, paardenrennen en de vijfkamp (worstelen, hardlopen, verspringen, speerwerpen en discuswerpen). De mannen streden voor een tak van de heilige wilde olijfbos, de *Altis*. Ook kregen de overwinnaars een levenslange toelage, gratis eten en verscheidene privileges. Na de spelen was er een groot banket waar de mannen elkaar konden leren kennen en samen konden nagenieten van wat ze hadden beleefd.

In 776 voor Chr. werden de eerste officiële

Griekse worstelaars (510 v.Chr.), Nationaal Archeologisch Museum Athene

Olympische Spelen gehouden. Dit duurde tot aan 393 na Chr. Toen heeft de Romeinse Keizer Theodosius I de Olympische Spelen verboden. De Romeinen waren aanhangers van het christendom en de Olympische Spelen waren een feest om de Griekse goden te vereren. Volgens de christenen was het daardoor een heidens feest. Dit had tot gevolg dat de Spelen na lange tijd werden afgeschaft.

Taal van verbroedering

Rond 1850 ontstonden er in Europa verschillende initiatieven om de Olympische Spelen weer op te starten; deze Spelen vonden meestal plaats in nationaal verband. Pierre de Coubertin, die ervan overtuigd was dat de sportieve krachtmeting edelmoedigheid en ridderlijkheid bij de atleten zou aankweken, alsook respect voor de prestatie van de tegenstander, bundelde allerlei ideeën over de Spelen samen. Die legde hij voor aan een

aantal invloedrijke mensen en zo ontstond het eerste congres van het Internationaal Olympisch Comité. Daarmee kwam het in 1896 tot de eerste officiële Olympische Spelen. Bij deze Spelen mochten de vrouwen niet deelnemen. Maar in 1900 mochten de vrouwen wel meedoen; de sporten waaraan ze konden deelnemen waren golf en tennis. Omdat de Olympische Spelen voor verbroedering van de landen en sporten zouden moeten zorgen en de wintersporten onmogelijk in de zomer konden worden beoefend, kwamen er de Olympische Winterspelen. Zo konden ook de wintersporters meedoen met een groot internationaal evenement. Landen die zich niet konden verbroederen in de Zomerspelen, konden nu meedoen met de Winterspelen.

Van oorsprong waren de Olympische Spelen alleen bedoeld voor niet professionele sporters, zij konden elkaar zo ontmoeten en leren kennen. De beroepssporters ontmoetten

elkaar al bij andere internationale wedstrijden en leerden elkaar daar al kennen; het was voor hun niet nodig om via de Olympische Spelen nieuwe contacten op te doen. Vanaf de jaren zeventig kwam er een kentering in dit beleid. Het bleek dat het lastig was om de professionele sporters en de full time amateurs uit elkaar te houden. Tegenwoordig is boksen de enige sport waarbij professionele sporters worden uitgesloten.

De Olympische Spelen laten zien hoe sport als 'taal' kan spreken. De inwoners van een land staan als één man achter hun sporters.

Iedereen is blij als de sporters winnen, maar treuren ook mee als ze verliezen. Ook als landgenoten al zijn uitgeschakeld staat men voor een ander land of persoon te juichen. Iedereen leeft mee, van Nederland tot Rusland, van China tot Brazilië.

De 'taal' van de sport komt overal in de wereld terug. Of je nu op vakantie meedoet met een potje beachvolleybal of een groot evenement bezoekt of bekijkt zoals de Olympische Spelen, iedereen snapt je. Sport is een taal van het lichaam, een taal die voor verbroedering zorgt, waar je ook bent.

Gebarentaal - Taal voor de ogen

door Marianne de Nooij (geestelijke in de gemeente Amsterdam)

Wanneer je, door wat voor oorzaak ook, geen geluiden kunt waarnemen met je oren, ben je voor je communicatie met anderen aangewezen op je ogen: op de gebaren, de mondbewegingen en de mimiek van de ander. Marianne de Nooij vroeg Kartini le Grand (lid in de gemeente Amsterdam en doof vanaf haar geboorte) naar haar ervaringen en stelde een aantal vragen aan tolk Gebarentaal Mascha Boeser.

Kartini le Grand

Kartini le Grand (*1957) wordt als derde kind geboren in het gezin van een tropenarts in Indonesië, dat uiteindelijk vijf kinderen zal tellen. Haar naam betekent in het Indonesisch: sterke dappere vrouw. Ze is laat met lopen en spreken. Tijdens een reis naar Nederland ontmoet de familie bij toeval de directeur van een dovenschool. In het waarnemen van het tweejarige meisje meent hij dat zij veel kenmerken vertoont van een doof kind.

In die tijd was het gebruikelijk dat dove kinderen al jong werden opgenomen in een internaat. En zo gebeurt het dat de kleine Kartini na het verlof niet meegaat naar de nieuwe werkplek van haar vader in Kameroen, maar naar de dovenschool Effatha in Voorburg gaat. Ze wordt als pleegkind opgenomen in het gezin van meester Smit in Leiderdorp, een van de docenten. Als haar ouders en broers en zussen naar Nederland komen voor verlof, dan logeert het hele gezin in het zendingshuis in Oegstgeest.

Vanuit de nabootsing

Kartini: "Ik heb Gebarentaal geleerd doordat ik op de kleuterschool van het doveninstituut de gebaren van de andere kleuters nabootste. Gebarentaal is een moedertaal, net als Nederlands. Ik kon de gebaren snel begrijpen. Als dove heb je een visuele instelling. Op het speelplein gebaren de kinderen met elkaar en ze begrijpen elkaar. Naast de gebaren kijk je ook naar de mimiek op het gezicht en de lichaamstaal. In de Gebarentaal heb je iconische (beeldende) en abstracte gebaren."

"Toen ik zeventien was verliet ik Effatha, om op het internaat in Sint Michielsgestel mijn Mavo diploma te halen. Daar mocht ik geen Gebarentaal gebruiken. Dat was een nare tijd waarin ik me vaak rot voelde. Als ik mijn gevoelens wilde uiten of dingen goed wilde uitdrukken, dan gebaarde ik altijd groot. Op school en op het internaat zeiden ze dat ik veel en groot gebaarde en dat het niet mocht. Ik voelde veel frustratie door dit verbod. Ik moest mijn emoties onderdrukken om oraal te communiceren. Ik ervoer een leegte in mijn gevoelens en een muur tussen mij en de ander bij de communicatie."

Na het behalen van haar diploma gaat Kartini een opleiding volgen tot laborante. De sfeer is er kil en ze voelt zich buitengesloten, de medeleerlingen zijn weinig behulpzaam. Wanneer ze naar een open dag gaat op de Warmonderhof, de opleiding biologisch-dynamische landbouw, is ze meteen verkocht. De praktijklessen gaan haar prima af en ze

maakt vrienden die haar helpen bij de theorielessen. Hier leert ze niet alleen voor boer, maar voor een bepaalde levenswijze en ze komt zo in aanraking met de antroposofie en later met de Christengemeenschap.

Ze trouwt met Fred en ze krijgen drie kinderen; Fred en de kinderen zijn horend. "In ons gezin gebaren we op onze eigen manier. Als ik een woord van Fred niet begrijp, spelt hij het woord met behulp van het vingeralfabet. Hij heeft alleen basiskennis van de Nederlandse gebarentaal. We hebben geoefend met behulp van gebarenboeken en verder gebaren we gewoon op onze manier."

Mascha Boeser (*1975) volgt een opleiding journalistiek en is twintig als ze in een tv uitzending voor het eerst hoort over het beroep van tolk Gebarentaal en over het tekort aan tolken. Dat is wat ze wil! Het duurt nog zeven jaar voor de tijd rijp is en ze in Utrecht begint aan de vierjarige hogere beroepsopleiding tot tolk Gebarentaal. In een breed aanbod aan vakken wordt ze voorbereid op dit beroep, zoals: tolkvaardigheid (gebaren leren, lexicon, grammatica), psychologie, tweede taalverwerving, gehandicaptenbeleid en wetgeving, tolken voor kinderen of voor mensen met een dubbele handicap.

Uiteenlopende lotgevallen

Mascha: "Bij het tolken moet je luisteren en gebaren tegelijk. Dit simultane vertalen vraagt veel oefening. In het derde jaar kon ik veel ervaring opdoen door in een stage mee te lopen met een ervaren tolk, in het vierde jaar werkte ik als stagiair zelfstandig. Elk land heeft zijn eigen gebarentaal met gebaren die op een natuurlijke wijze zijn ontstaan. Een dove in het buitenland kan de vreemde gebarentaal doorgaans sneller verstaan, dan dat een horende de vreemde landstaal leert verstaan. Doven voelen wereldwijd een sterke verbondenheid en er is grote bereidheid om elkaar te helpen. Er is ook een internationale gebarentaal ontwikkeld, samengesteld uit meerdere talen (de American Sign Language), die

Mascha Boeser

bijvoorbeeld gebruikt wordt op congressen.”

“Ik tolk voor heel verschillende mensen en raak daardoor betrokken bij uiteenlopende lotgevallen. Ik scheid mijn eigen gevoelens zoveel mogelijk van het tolken door me volledig op mijn taak te concentreren. Maar natuurlijk kan ik ook verdrietig worden als ik iets heel verdrietigs moet tolken en ik ben wel eens bijna flauw gevallen toen mijn cliënt een nare medische ingreep moest ondergaan. Ik heb soms te maken met heel intieme situaties, zoals een beginnende relatie. Het justitiële tolken is een aparte specialisatie, bij het verhoor ga je de kamer uit zodra de rechercheur de kamer uitgaat, zodat je bijvoorbeeld niet met een onverwachte bekentenis komt te zitten.”

Kartini: “Hoe het is, om hulp te krijgen van een tolk als het om heel persoonlijke dingen gaat? De tolk heeft een zwijgplicht. De tolk mag jouw persoonlijke dingen niet aan derden doorgeven. Bij een bezoek aan een dokter neem ik liever geen tolk mee, maar heb meestal papier bij me om mijn klachten duidelijk te maken. Bij lezingen en cursussen

vraag ik een bekende tolk. Soms moet ik een onbekende tolk meenemen, als de bekende tolk niet beschikbaar is. Bij een bezoek aan een psycholoog neem ik een bekende, vaste tolk mee. Soms heb ik moeite om me goed te uiten. Toch valt het mee om een tolk bij persoonlijke dingen te hebben.”

Mascha: “Horenden vinden het niet altijd eenvoudig als er getolkt wordt, omdat de gebaren hen afleiden van wat er in een ruimte gebeurt. Voor de dove is het echter belangrijk, dat die alles van de tolk meekrijgt en dat de tolk in de goede blikrichting zit. Als ik voor het eerst in een klas ben, dan trekt het tolken in het begin veel aandacht, maar binnen een paar dagen is iedereen er aan gewend. De mensen zijn doorgaans heel begripvol.”

Doof en geloof

Mascha: “Als tolk heb je verplicht bijscholing om je vak goed bij te houden. Je leert bijvoorbeeld gebaren voor nieuwe woorden. Er zijn cursussen over omgaan met gewelddadige situaties, het tolken van muziek, tolken voor dove blinden (dan leer je in de hand van de ander spellen en met de handen op elkaar samen gebaren maken), themacursussen over ‘doof en geloof’. Veel doven zijn gelovig en er zijn dan ook organisaties voor bijvoorbeeld dove moslims en christenen. Zelf ga ik graag naar diensten van een evangelische gemeente waar veel gezongen wordt. Ik mediteer veel en heb in mijn master Religiestudies ook kennis gemaakt met de theosofie en de antroposofie.”

“De Christengemeenschap leerde ik kennen doordat ik vele jaren tolk geweest ben voor een meisje in de zondagsdienst voor de kinderen. Vorig jaar ontving zij in Leeuwarden de jeugdwijding. Om dat goed voor te bereiden ben ik gaan zitten met Ernst Terpstra, de priester die de jeugdwijdingsdienst hield. Hij heeft me alles uitgelegd en aangegeven waar het op aan komt. Als je een filmopname zou maken van de gebarentaal in de dienst en een andere tolk zou dit weer in gesproken taal omzetten, dan zullen er ongetwijfeld ook

andere woorden klinken, maar de boodschap zal hetzelfde zijn. Dat kun je vergelijken met hoe je iets in een vreemde taal vertaalt en dan weer door een ander laat terugvertalen in het Nederlands. Het was heel erg fijn om te doen. Ik ken dit meisje al zo lang en dan is het mooi dat je dat hele proces tot aan de jeugdwijding mag meemaken."

Kartini: "Fred en ik zijn vanaf 1987 lid van de Christengemeenschap. Naar de evangeliegroep waar ik in meedoe, neem ik doorgaans een tolk mee. Het gebeurt niet zo vaak dat er een tolk in een dienst is. Bij deze jeugdwijding in Leeuwarden, waar Mascha heeft

getolkt, voelde ik me intensief betrokken door de gebaren van de tolk. Mascha kon de spirituele dingen heel goed uitdrukken. Ik heb ook wel eens een tolk gehad bij de uitvaart van een kennis en ook toen konden we de tolk goed volgen."

Als Kartini gevraagd wordt naar wat ze ter afsluiting nog zou willen zeggen, voegt ze toe: "In Valckenbosch, het verzorgingshuis van de Christengemeenschap in Zeist, kunnen er ouderen zijn die van ouderdom doof zijn. Gebarentaal zullen zij misschien niet zo gemakkelijk meer leren, maar wellicht zijn zij geholpen met een schrijftolk."

Zwemmen in je lot

door Judith Slokker (gemeente Alkmaar)

Onderweg naar een redactievergadering tref ik bij toeval Sjaak Groot, euritmist en verbonden met de gemeente Alkmaar. We raken in gesprek. Eén uitspraak blijft me bijzonder bij: "Met je handen en je voeten zwem je in je lot." Kunnen onze handen en voeten ons iets vertellen over ons lot? In een tweede gesprek gaan we er dieper op in.

Als we het over ons lot hebben, dan hebben we het meestal over grote dingen: over de partner die je tegen het lijf bent gelopen, over een ziekte die je hebt gekregen of over die gebeurtenis waardoor je precies op de goede plek bent beland. Het lot heeft iets raadselachtigs. Er is al veel gezegd en geschreven over of je lot van te voren vaststaat of niet. En misschien vragen we ons allemaal wel af of en hoe je je lot zou kunnen kennen.

Het aardse ontmoet het geestelijke

Dat je met je handen en voeten zwemt in je lot heeft te maken met het sterrenbeeld Vissen, vertelt Sjaak. De handen en de voeten zijn namelijk verbonden met dit sterrenbeeld. Hij doet het euritmische gebaar van de Vissen

voor. De rechterhand wijst recht omhoog naar de hemel, de linkervoet staat stevig op aarde. De linkerhand wijst naar de rechtervoet die met de punt van de tenen op de aarde rust. Ik zie er de stroomlijning van een vis in. "Er zit een sterke polariteit in dit gebaar", zegt Sjaak. "Aan de ene kant de wereld van de geest waaruit je iets kunt ontvangen. Aan de andere kant de aarde. De linkerhand maakt als het ware de verbinding. Je lot is daar, waar zowel het geestelijke als het aardse werkt. In je handelen maak je je lot. Met je handen en door je voeten ontmoet je je lot."

"Probeer je maar eens voor te stellen hoe het zou zijn als je aan je onderarm geen hand zou hebben. Of als je moest staan op alleen je onderbeen, zonder voet." We concentreren ons op de onderarm. Dat voelt voor mij stomp aan. Ik zou er alleen mee kunnen stoten, kunnen aantikken. Het voelt als ingesloten zijn in jezelf. "Je kunt je niet verbinden zonder hand," vult Sjaak aan. Nu nemen we in de oefening de hand er weer bij. "Dan heb je meteen het gevoel dat je midden in de wereld bent," zegt hij. "Daarbij leef je met de voeten meer in de aardesfeer, met de handen in de

wereld om je heen met al zijn dingen, vormen en ruimtes. Maar met allebei in de geesteszee, zoals die in de grondsteenspreuk genoemd wordt."

Vanuit de tooneuritmie kun je zeggen dat de hand verbonden is met de intervallen (de afstanden tussen twee tonen) kwint, sext en septiem. De bouw van het menselijk geraamte gaat van centraal naar perifeer, net als de intervallen in de toonladder. Het sleutelbeen met daarbij de romp is de priem, de grondtoon. De bovenarm is de secunde, de onderarm de terts, de pols de kwart en bij de handpalm begint het met de kwint. Met de gespreide vingers open je je dan met de sext voor de buitenwereld. Bij de septiem wil het van de vingers helemaal loskomen en bij de octaaf is er iets nieuws ontstaan buiten je. Sjaak illustreert de intervallen met arm- en handbewegingen. De eerste intervallen, priem, secunde en terts, zijn nog vrij aards. Pas vanaf de kwint is er voldoende ruimte, voldoende afstand van het aardse om weer bij de geest te komen. Hier kan het aardse het geestelijke ontmoeten. "Zoals in het beeld van de schepping van Adam, door Michelangelo," zegt hij.

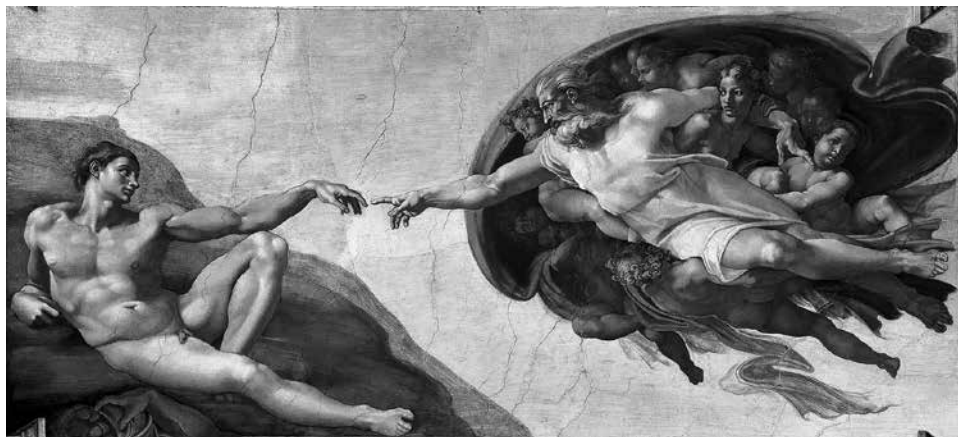
De hand is deel van de wilspool. Je wil is niet alleen je eigen wil, maar ook iets dat je

ontvangt vanuit de geestelijke wereld. Sjaak schetst in grote lijnen een beeld dat hij aan Steiners Pädagogischer Kurs (GA 305) ontleent. Als je naar de bouw van het menselijk lichaam kijkt, leeft de mens in drie sferen en drie cirkels met hun centrum: het kleine min of meer ronde hoofd, het middengebied - de romp - omvat al een grotere cirkel en de ledematen zijn de stralen van een heel grote omvattende cirkel, de kosmos. Met de handen en voeten ben je het meest direct in verbinding met die kosmos.

Hier ligt een parallel met de vissen. De vissen zijn voortdurend omgeven door het water, ze kunnen er geen afstand van nemen. Niet alleen is hun gehele lijf opgenomen in het water, ze laten het water ook nog in een constante stroom door zich heen gaan om er hun voedsel uit te halen. Veel vissen strooien voor de voortplanting hun eieren en zaadjes uit in de zee. Uit dit weidse strooien komen vaak slechts twee volgroeide vissen. De rest is voedsel voor andere dieren. Het is een gebaar van overgave (1).

Sjaak citeert de stemming die Steiner schreef voor het sterrenbeeld Vissen.

*"In het verlorene vinde zichzelf het verlies,
in het gewin verlieze zichzelf de winst,
in het begrepene zoek zichzelf het grijpen*

'De schepping van Adam', Michelangelo (1511), Sixtijnse Kapel Vaticaanstad

en behoude zichzelf in het behouden.
Door worden tot zijn verheven,
door zijn tot worden verweven,
het verlies zij winst op zichzelf!" (2)

Wakker tot in je vingertoppen

Uit de vele tegenstellingen en wendingen in het gedichtje maakt hij op dat je steeds een laag dieper kunt kijken. "Dat heb je met je lot. Je kunt iets heel vreselijks tegenkomen, maar het kan een enorme verrijking zijn voor je leven. De wereld om je heen is het lot," gaat hij verder. "De mensen uit je vorige leven kom je in dit en in je volgende leven ook weer tegen. Net zoals je vandaag niet ineens tussen totaal andere mensen bent dan je gisteren was, of dat je morgen zult zijn."

Christus wordt ook wel de heer van het lot genoemd. Sjaak vertelt over een voordracht van Rudolf Steiner (3) over het verschil tussen het klassieke boeddhisme en het christendom. Het boeddhisme is de leer van de verlossing. Het ziet in de materie slechts schijn omdat het de geest er niet in ziet. Het christendom is de leer van de wedergeboorte. Datgene wat je in dit leven aan en in de wereld hebt geleerd, kun je in een volgend leven op een hoger plan brengen.

De klank die bij het sterrenbeeld Vissen hoort is de N. Sjaak doet het euritmische gebaar van de N voor. Hij staat actief, de handen naar voren gestoken, armen losjes gebogen. Met de vingertoppen tast hij voor zich uit, dan trekt hij de handen naar boven/achter. Dit is dan het erkennen van het getaste. "De voeten zijn meer gebonden aan de aarde. De handen zijn het vrije deel van de mens. Het erkennen is een vrijheidsmoment; als je niet erkent, blijf je erin, in een soort M. De N creëert de vrijheid van het afstand nemen en toch nog innerlijk verbonden zijn."

Sjaak citeert een uitspraak van Rudolf Steiner: "... Bei den Fischen verschwimmt der Mensch mit der Außenwelt, da wird seine Tätigkeit Schicksal. Der Mensch lebt im Moralischen wie die Fische im Wasser drinnen, so lebt der Mensch mit seinem Schicksal: Das

Het euritmiegebaar voor
het sterrenbeeld Vissen

Ereignis ist Schicksal geworden." (4). (Bij de Vissen vervloeit de mens met de buitenwereld, daar wordt zijn werkzaamheid tot lot. De mens leeft in het morele zoals een vis in het water, zo leeft de mens met zijn lot: de gebeurtenis is lot geworden).

Alles om je heen is eigenlijk moreel. "Dat zou je toch niet altijd zeggen als je zo om je heen kijkt," reageer ik. Ik denk terug aan het gebaar van de N. Als je in al je handelen tot in je vingertoppen aanwezig bent, zoals in het gebaar van de N, dan ben je sensibel voor wat er op dit moment van je gevraagd wordt. Dan kun je misschien niet anders meer dan moreel handelen. "Maar vaak zijn we met andere dingen bezig," antwoordt hij.

Je lot, zo groots als dat woord ook klinkt, is dus eigenlijk overal waar je gaat en in alles wat je doet om je heen. Met je handen ontmoet je de wereld en wat je doet met je handen heeft een gevolg. Dat kan groots zijn, maar meestal is het iets dat heel vanzelfsprekend aansluit op gisteren en overgaat in morgen. Als je tot in je vingertoppen wakker bent, kun je het geestelijke bijna aanraken, zoals in het beeld van Michelangelo. Je kunt dan de geest in de materie erkennen. Dit erkennen is nodig om moreel te kunnen handelen, maar is, als vrijheidsmoment, ook al moreel handelen op zich.

Toch is het bijzonder dat de handen, door hun verbinding met het lot, deel zijn van het wilsgebied. Is je wil dan altijd iets kosmisch?

De wil kan zo drammerig aanvoelen. Maar de wil is veel groter en wijder dan alleen de bewuste wil. Sjaak noemt een voorbeeld van Steiner, over een vrouw die naar een feestje gaat. Dat ging ongeveer zo: Ze vindt haar gastheer zeer charmant, maar moet toch ook naar huis. Dan krijgt ze, kort na haar vertrek een ongeluk met haar koets, waardoor ze toch de nacht in het huis van haar gastheer door kan brengen. Volgens Steiner zou haar diepe, onbewuste wil dit bewerkt hebben. "Maar dan moet er iets hebben meegewild", reageer ik.

Misschien is dat wel de essentie van het lot: zodanig present zijn in je handelen, dat je kunt samenwerken met wat er uit de kosmos naar je toe komt.

- (1) Zie ook: F.H. Julius. De beeldentaal van de dierenriem. (1983) Uitgeverij Vrij Geestesleven.
- (2) Rudolf Steiner. Gedichten, spreuken, meditaties. (1999) Uitgeverij Vrij Geestesleven.
- (3) Een voordracht uit *Pfade der Seelenerlebnisse*.
- (4) Rudolf Steiner. Eurythmie als sichtbare Sprache (GA 279), 7. Juli 1924 in Werner Barfod. Konsonanten und Vokale. Rudolf Steiners Charakteristika für die Eurythmie. Sentovision(2014).

Sprekende gebaren

door Bastiaan Baan (seminarieleider priesterseminarie Spring Valley, VS)

Voor wie oog heeft voor de taal van het lichaam zijn de gebaren in de mensenwijdingsdienst een belangrijke sleutel, die een nieuwe toegang geeft tot het sacrament. Gebaren appelleren aan een heel andere laag van ons bewustzijn dan woorden. Ze spreken een universele taal, die door iedere mens kan worden verstaan.

Dat werd mij duidelijk, toen een jaar geleden een groep Chinezen voor het eerst de mensenwijdingsdienst in Spring Valley bezocht. Zij konden nauwelijks een woord van de

dienst verstaan, maar in het nagesprek dat wij hadden uitten zij hun bewondering over de eerbied, die de celebrerende priester in zijn houding, gang en gebaren toonde. Deze spontane waarneming maakt tevens duidelijk, dat niet alleen de gebaren op zich, maar ook de wijze waarop zij uitgevoerd worden, een bepaalde taal spreken – meer overtuigend dan alle woorden.

Toen een van onze priesters op het sterfbed lag, was hij niet meer in staat om de dienst te celebreren, zelfs niet meer in stilte. Hij moest zich tot het uiterste beperken en concentreren

de zich op de gebaren van de mensenwijdingsdienst. Daarbij constateerde hij kort voor zijn dood: in de gebaren is de essentie van de mensenwijdingsdienst besloten. Gebaren geven de mogelijkheid om daar, waar we met woorden 'aan het eind van ons Latijn' zijn, meer dan het gesproken woord uit te drukken.

Voortgezette doop

Het cultische gebaar bij uitstek – dat realiseren we ons zelden als we denken aan dit thema – is zichtbaar in de gevouwen handen. De celebrant vouwt de handen zo, dat de rechterhand de linkerhand omvat, ter hoogte van de zonnevlecht. Rudolf Steiner demonstreerde dit gebaar, net als alle andere gestes, tijdens de stichting van de Christengemeenschap. Vanuit het midden van het lichaam worden alle cultische gebaren uitgevoerd en weer teruggenomen. Het gebaar van de gevouwen handen laat zien, dat alle krachten (van links en rechts, boven en onder) gebundeld worden.

Op bepaalde momenten opent dit grondgebaar zich, bijvoorbeeld wanneer de celebrant zich omwendt naar de gemeente en met een zegenend gebaar de woorden spreekt: 'Christus in u', telkens wanneer een deel van de mensenwijdingsdienst wordt afgesloten. Daarbij worden de handen geopend in een drievoudig gebaar: wijsvinger en middel-

'Avondmaal', Jaime Huguet (1460), Musée d'Art Catalunya Barcelona

vinger zijn parallel uitgestrekt, de duim is uitgestrekt; ringvinger en pink zijn naar de handpalm toe gebogen. Soortgelijke gebaren herkennen we op oude iconen, waarop Christus is uitgebeeld. In allerlei varianten is de hand geopend om zegen te ontvangen en uit te laten stromen.

Ook in de kinderdienst in de Christengemeenschap wordt de gesproken zegen begeleid door een gebaar van de opgeheven handen die in een drievoudige geste zijn geopend. Je kunt aan kinderen letterlijk de werking aflezen: vaak bootsen ze het handgebaar na. Een enkele keer doet een jong kind het hele

Je zou dit gebaar kunnen zien als een 'voortgezette doop'. Zelfs het gebaar van de hand is een klassieke aanduiding van de Triniteit: duim, wijsvinger en middelvinger van de hand worden samengebracht, zodat een geconcentreerd gebaar ontstaat. Bij het voltrekken van de drie kruistekens kunnen we ons voorstellen, dat onze faculteiten van denken, willen en voelen 'onder het kruis' worden geplaatst en door de Triniteit worden gezegend. Wat in de doop aan het kind wordt voltrokken, bekrachtigen wij op eigen initiatief. Zolang wij als zelfstandige volwassenen kunnen handelen, kunnen wij onszelf bekruisen. Pas bij de stervenswijding en het begrafenisritueel wordt het kruis opnieuw aan de stervende respectievelijk de gestorvene voltrokken.

Wandelen met Christus

Naast deze terugkerende gestes worden in alle vier delen van de mensenwijdingsdienst eenmalige gebaren voltrokken: een zegenend gebaar bij de voorbereiding van de evangelielezing (opnieuw is het gebaar van de hand drievoudig); het handen heffen tijdens het offer; een reeks van vijf stille gebaren tijdens de verwandeling; de vredesgroet tijdens de communie. Ook in verschillende epistels en invoeegsels (Pasen, Hemelvaart, Pinksteren) wordt het cultische woord begeleid door sprekende gebaren, die opwaarts gericht zijn.

Indrukwekkend is de beeldentaal van gebaren in samenhang met de cultische substanties. Denk aan het onthullen van de kelk voorafgaand aan het offer, het vullen van de kelk met wijn en water (in de rooms-katholieke mis het *mysterium fidei*, het 'geheim van het geloof' genoemd).

In de verwandeling bereikt de taal van het gebaar een hoogtepunt bij de inzettingswoorden: brood en wijn worden knielend opgeheven, terwijl het zegenende woord van Christus over de substanties wordt uitgesproken. Friedrich Rittelmeyer beleefde op dit moment een overweldigende Aanwezigheid, die in hem 'ungeheure Ehrfurcht' (ongekende

eerbied) opriep. Rudolf Meyer, een van de andere stichters van de Christengemeenschap, beschrijft hoe hij op dit moment van de transsubstantiatie plotseling andere handen ziet, die zijn gebaar begeleiden. Als dit verschijnsel zich bij het opheffen van de kelk opnieuw voordoet, beseft hij, dat de substanties 'in andere handen' zijn. Een diepe ontroering maakt zich van hem meester.

Stap voor stap verbindt de Christus-aura zich met brood en wijn. Na de inzettingswoorden wordt het drievoudige kruis horizontaal over de substanties getekend. Daarna worden brood en wijn nog een keer opgeheven in de zogenaamde *epiclese*, een invocatie (letterlijk: aanroeping) van de Heilige Geest. In deze opheffing of *elevatie* (de term die in de rooms-katholieke mis wordt gebruikt voor dit gebaar) worden de substanties opgeheven in het bereik van Degene, die de substanties transsubstantieert. Wie ogen heeft om te zien, herkent de aura van de opgestane Christus. Maar ook wie niet helderziend is, kan met het waarnemingsorgaan van de 'ongekende eerbied' Zijn aanwezigheid herkennen.

Ten slotte verbindt Hij zich in de communie met iedere mens afzonderlijk. Wanneer we na het ontvangen van de communie onze weg op aarde vervolgen, wandelen we in de meest letterlijke zin van het woord met Christus: als een stille, sterke Aanwezigheid gaat Hij met ons mee, de wereld in. Daarmee vervolgen en voleindigen wij in zekere zin de stille gebarentaal van de mensenwijdingsdienst. Nergens in het sacrament is het woord 'wereld' zo present als in dit laatste deel van de mensenwijdingsdienst. Ofschoon de communie het meest intieme moment van het altaarsacrament is, wil de Herrezene met ons mee, de wereld in – om in stilte met ons mee te wandelen, waarheen we ook gaan.

In de serie 'Op de groei' komen uiteenlopende aspecten van de religieuze opvoeding - van voor de geboorte tot na de puberteit - aan de orde. De naam van de serie duidt zowel op de groei van het kind, als op de groei die de opvoeder zelf gaandeweg doormaakt. In deze bijdrage schrijft Jules Brinkmann, docent pedagogische beroepen, over de krachtbronnen van de nabootsing voor het opgroeiende kind.

Voorleven en nabootsen

door Jules Brinkmann (docent Rudolf Steiner Berufskolleg in Dortmund, opleidingsinstituut voor pedagogische beroepen)

De eerste zeven levensjaren zijn van fundamenteel belang voor de gehele biografie van een mens. In deze fase wordt de basis gelegd voor gezondheid in de breedste zin van het woord. De grondpijlers in het leven van het jonge kind zijn: voorleven en nabootsen, ritme, eerbied en dankbaarheid. Neem je dit serieus, dan ligt daar voor ouders en opvoeders een hele taak en uitdaging. Het kind is in de eerste fase van zijn leven volkomen afhankelijk van zijn omgeving en daarom heeft de omgeving een grote invloed op de ontwikkeling van het kind.

Hoe leren kinderen?

Als wij, als volwassenen, op enigerlei wijze actief willen worden of samen willen werken, dan beginnen we vaak eerst met het duidelijk maken van ons voornemen, ons idee naar de ander toe. Daarna proberen we de ander te interesseren, te enthousiasmeren voor dat idee. Bijvoorbeeld: Ik heb gehoord van een project in Zuid-Afrika waar kinderen met aids worden geholpen. Zij zouden met eenvoudig speelgoed enorm geholpen zijn. Ik vertel de ander van dit project en zeg dat ik me heb voorgenoemen wat speelgoed te maken. Ik vertel dit echter met zoveel overtuiging dat de ander zich aangesproken voelt en mee wil helpen. Ten slotte zetten we ons voornemen om en voeren het concreet uit door speelgoed te maken en op te sturen.

Als je naar dit proces kijkt, kun je zeggen dat het in hoofdzaak uit drie stappen bestaat:

1. Het uitleggen van het idee. Dat is een appèl aan het *denken*;
2. De ander enthousiast maken en er persoonlijk bij betrekken. Dat is een appèl aan het *voelen*;
3. Het uitvoeren van het idee. Dat is een appèl aan het *willen*.

Als je dit proces in de omgang met volwassenen gevolgd hebt en gezien hebt hoe het tot resultaat leidt, dan zou je op het idee kunnen komen dit ook zo te doen met kinderen. Als je bijvoorbeeld wilt dat een kind een bepaald iets doet, dan kun je eerst de situatie uitleggen en vervolgens door overreding, door beloften, door vermaningen zijn interesse wekken en uiteindelijk zeggen wat je van hem verwacht om te doen.

Zou deze vorm van omgang met kinderen succesvol zijn, dan zou opvoeden gemakkelijk zijn. Wij volwassenen gebruiken begrippen, uitleg, redenen. Onze begrippen komen voort uit onze ervaringen en kunnen daarom motief zijn voor ons handelen. Bij kinderen ontbreekt deze ervaringsachtergrond nog en daarom hebben begrippen en cognitieve uitleg nog weinig betekenis.

Als we naar kinderen kijken kunnen we het volgende waarnemen: een kind kijkt vol aandacht en overgave – vaak ook nog met open mond – naar een volwassene die een activiteit

Vol overgave kijkt een kind naar de activiteit van de volwassene

uitvoert, bijvoorbeeld kookt. Het kind duikt helemaal in deze activiteit onder en kijkt alleen maar. Vervolgens kun je zien dat het kind deze activiteit of handeling herhaalt in zijn spel. Het spelende kind openbaart in alle duidelijkheid dat zijn kijken geen passief staren was, maar juist een heel actief proces van het zichzelf identificeren met de waargenomen handeling. Er vindt een enorme innerlijke activiteit plaats. Later zal het misschien vragen stellen of gedachten hierover uiten.

Als je naar dit proces kijkt kun je ook zeggen dat dit in hoofdzaak uit drie stappen bestaat:

1. Het zich identificeren met de handeling. Dat is een activiteit in de *wil* of het *willen*.
2. Het zich gevoelsmatig verbinden met de handeling tijdens het spel. Dat is een activiteit in het *voelen*.
3. Het zich voor die handeling interesseren en erover nadenken, het vormen van begrippen aan de hand van ervaringen. Dat is een activiteit in het *denken*.

Eén zijn met de omgeving

Zelden vertellen kinderen ons hoe ze leren. Een keer merkte een klein kind op: "Ik kan zelf

mijn schoenen strikken, weet je hoe ik dat geleerd heb? Ik heb bij mijn zus gekeken. Als ik iets leren wil hoef je het mij niet te zeggen. Ik kijk alleen maar en daarna kan ik het." We kunnen het leren van kleine kinderen in weinig woorden samenvatten: het kind leert door nabootsing.

Het nabootsen staat echter niet op zichzelf. Zoals een slot en een sleutel bij elkaar horen, zo horen *voorleven* en *nabootsen* bij elkaar. Het kind kan alleen dat nabootsen wat het als zintuigindruk uit zijn omgeving heeft opgenomen. De intensiteit en kwaliteit van het nabootsen hangt dus in sterke mate af van de intensiteit en kwaliteit van het voorleven door de volwassene.

Nu kun je je afvragen: waar komt deze nabootsingskracht eigenlijk vandaan? Hoe komt het dat alle mensen, onafhankelijk van geslacht, religie, etniciteit enz. deze kracht ter beschikking hebben? Daar kunnen enkele gedachten van Rudolf Steiner een antwoord op geven. In een voordracht (GA 296 / 09-08-1919), zegt hij het volgende: "*Nabootsing hier op aarde is de voortzetting van een gewoonte uit de geestelijke wereld.*"

Het kind zet, wanneer het door de geboorte in de fysieke wereld binnentreedt, datgene voort wat het voor de geboorte ervaren heeft in de geestelijke wereld. Daar leven we als mensenwezens in de wezens van de hogere hiërarchieën; daar doen we alles wat als impulsen uit de wezens van de hogere hiërarchieën komt. Daar ben je in een nog veel sterkere mate een nabootser, omdat we één zijn met die wezens die we nabootsen. Dan worden we in de fysieke wereld geboren. Daar zetten we de gewoonte om één te zijn met de omgeving voort, door één te zijn met die wezens (of die wezens na te bootsen) die als mensen in onze omgeving zijn en voor de opvoeding zorg dragen, wanneer deze datgene doen, voelen en denken wat het kind nabootsen kan. Het is een grote zegen voor het kind naarmate het meer leven kan niet in zijn eigen ziel, maar in de ziel of in de zielen van de omgeving."

Opvoeding is zelfopvoeding

Het lopen, spreken en denken zijn typisch menselijke vaardigheden of kwaliteiten. Een mens zou niet leren lopen als hij niet in een omgeving opgroeit waar mensen lopen. Evenzo zou een mens niet leren spreken als hij niet in een omgeving opgroeit waar wordt gesproken. Dit geldt ook voor het denken. Er zijn meerdere voorbeelden bekend van mensen die deze vaardigheden niet ontwikkeld hebben, omdat ze geen menselijke voorbeelden ervaren hebben. De consequenties daarvan zijn verstrekkend.

Als het waar is dat kinderen alles nabootsen wat ze in hun omgeving waarnemen, dan moeten we ons ook de vraag stellen naar de kwaliteit van datgene wat voorgeleefd wordt door de volwassenen. We leven in een tijd waar mechanisatie en digitalisering sterk om zich heen grijpen. In veel situaties kan dit als vooruitgang gezien worden. De consequentie

is echter ook, dat een bepaalde kwaliteit van mensenwerk op de achtergrond verdwijnt. Zo zijn vele beroepen, die tot voor vijftig jaren nog uitgeoefend werden, verdwenen. Daarvoor is in de plaats gekomen, dat heel veel ons nu gemakkelijker af gaat. Ook dat is vooruitgang en als positief te beschouwen.

De andere kant van de medaille is echter, dat daarmee voor de kinderen die nu opgroeien het echte handwerk steeds minder beleefbaar is. En dat is van cruciaal belang. Het kind wil mens worden aan de volwassene die zich op de een of andere manier, al doende, met de wereld verbindt. Dat kan natuurlijk op vele manieren. Zo kunnen bijvoorbeeld de werkzaamheden in het huishouden, in de tuin of het repareren van speelgoed een bron van inspiratie zijn voor de nabootsing van kinderen. Kinderen bootsen niet alleen onze uiterlijke handelingen na maar beleven, tot in het allereinfachste, de intentie en de innerlijke houding waarmee de handelingen worden uitgevoerd. Ben ik werkelijk met heel mijn aandacht bij datgene wat ik doe of ben ik met mijn gedachten heel ergens anders? Dit kwalitatieve verschil is van doorslaggevend belang voor hoe het nagebootst en daardoor verinnerlijkt kan worden.

Zo wordt mede de basis gelegd voor de ontwikkeling van moraliteit. Moraliteit kan alleen aan de andere mens ontwikkeld worden. Hoe 'waar' ben ik in mijn zijn? Het is vooral deze atmosfeer die de kinderen diep uit hun omgeving inademen. Rudolf Steiner drukt dat in de volgende bewoordingen uit: *"Iedere opvoeding is in principe zelfopvoeding. Ouders en opvoeders, zijn eigenlijk alleen de omgeving van het zichzelf opvoedende kind. Wij moeten de gunstigste omgeving van onszelf aanbieden, zodat het kind zichzelf zo aan ons opvoedt, zoals het zich door zijn innerlijk lot opvoeden moet."*

Als het in alle eenvoud en oprechtheid lukt de omgeving van het kind zo vorm te geven, dat het aan ons en door ons zijn weg in het omgaan met de eigen lotsbestemming kan vinden, dan dragen we ertoe bij dat kinderen hun individualiteit in vrijheid kunnen ontwikkelen. En dat zal uiteindelijk heilzaam zijn voor de ontwikkeling van de aarde.

Afsluitend kan gezegd worden dat de krachten van de nabootsing, als geschenk meegebracht vanuit de voorgeboortelijke wereld, in hoge mate bijdragen aan het mens worden. In die zin loont het om met bewustzijn en eerbied met deze nabootsingskrachten om te gaan.

Pinkstertijd - Gemeenschapsvorming

Over ik en mijn, wij en ons in de mensenwijdingsdienst

door Marc Nauwelaerts (gemeente Antwerpen)

Sinds ik lid werd van de Christengemeenschap in Antwerpen is het sacrament van het altaar een integraal bestanddeel van mijn zoeken naar eigentijdse spiritualiteit geworden. Naast het gedenken van 'de levensdaad des doods op Golgatha' en de verering van de Christus Jezus, heeft de mensenwijdingsdienst ook openbaringskarakter. Ik heb dit laatste nooit als een abstracte uitspraak opge-

vat. Ik laat met geconcentreerde aandacht de dienst op mij inwerken en wacht dan rustig af wat zich al dan niet openbaart. Vele malen gebeurt er schijnbaar niets bijzonders. Op begenadigde momenten spreekt de dienst zich echter uit met een helderheid en warmte eigen aan een direct levend inzicht. Ik voel dan vaak de drang om dit inzicht achteraf met heldere gedachten verder uit te werken.

Ik liep al jaren met de vraag rond welke rol de mensenwijdingsdienst speelt bij de gemeenschapsvorming in de Christengemeenschap. Dat die werking er is kun je intuïtief ervaren maar heeft die ook een objectieve grondslag? In de Johannitijd van 2015 kreeg ik een aanwijzing: volg het weven tussen individu en gemeenschap tijdens het voltrekken van de mensenwijdingsdienst. Het relaas van deze ontdekkingstocht heb ik hierna zo objectief mogelijk proberen weer te geven.

Weven van gemeenschap en individu

De openingszin en het daaropvolgende epistel, dat in samenklank is met de dan geldende feesttijd van het jaar, staan volledig in het teken van *wij* en *ons*. De priester en de gehele gemeenschap van levenden en gestorvenen worden aangesproken om samen het sacrament, dat stamt uit het wezen van onze Heer, de Christus Jezus, te voltrekken. De bekrusiging, die over de hele dienst in totaal zeven maal plaatsvindt, telkens voordat een nieuw gedeelte begint, staat weer volledig in het teken van *wij* en *ons*. Bij het eerste hoofddeel, de evangelielezing, verandert dit. De priester spreekt over *mijn*. Hij smeekt om de genade om waardig te mogen zijn het Christuswoord in zijn hart te ontvangen, zodat het door de Geest gedragen van zijn lippen kan stromen naar de gemeente. De ministrant

bekrachtigt dit. Nergens is er sprake van *ik*. De priester stelt zijn hart en zijn lippen ten dienste van de Christus, met de bede ze ook te reinigen en waardig te maken om het Christuswoord uit te spreken.

In het daaropvolgende credo worden de hoofdpunten van het christelijke geloof objectief door de priester uitgesproken. Het credo wordt afgesloten met: "Ja, zo is het".

De priester drukt uit dat hij als individuele mens, door zijn waarheidsstreven, tot het inzicht is gekomen dat het zo is. Het is een uitnodiging aan ieder individu-eel lid van de gemeenschap om eveneens dit inzicht te verwerven.

Vervolgens komen we in het tweede hoofddeel, het offer. De priester brengt hier in het eerste gedeelte van het offer een individuele schuldbelijdenis. De woorden *ik*, *mij* en *mijn* treden hier wel op. Tevens betreft de priester de aanwezigen, de ware christenen en de gestorvenen erbij. Tijdens en na het vullen van de afgedekte kelk met wijn (ongegist druivensap) en water, brengt de priester de zielekrachten van willen, voelen en denken in verbinding met het leven van de Trini-

'Pinksteren', Manfred Welzel (1979).
In: Manfred Welzel, *Plastiken - Zeichnungen*
- *Aphorismen*. Verl. Freies Geistesleben

teit. Hierna wordt de gevulde kelk geheven. De woorden die gesproken worden zijn neutraal.

Vervolgens gaat de tekst weer over in de *wij*-vorm op het ogenblik dat de heilige Geest aangeroepen wordt en de bewieroking voorbereid. De bewieroking zelf gebeurt weer volledig in de *wij*-vorm. Dit is ook het geval bij het heffen van de handen. Dan treedt er weer een wissel op waar de priester smeekt om het ware, het milde en de goede wil in zijn woord. Hij vraagt om de drempel van zijn mond te behoeden zodat er niets boos in zijn woorden meer aanwezig is. De zinsnede over het vuur, het offer en de liefde is weer neutraal.

Gemeenschap vormen uit vrije wil

Nu volgt het derde grote deel: de verwandeling. Deze staat volledig in het teken van *wij* en *ons*. Dit is ook het geval met het Onze Vader. Tijdens het vierde hoofddeel, de communie, keert de beweging weer om. Eerst komt de communie van de priester. Vol eerbied spreekt hij rechtstreeks de Christus aan maar gebruikt wel de woorden *ik*, *mij* en *mijn*. Dan volgt de communie van de gelovigen, die de priester in naam van de Christus uitreikt. Iedere gelovige die wil communiceren wordt individueel aangesproken. Ieder krijgt een stukje brood (de hostie) en een slokje wijn, die door de ver-

wandeling tot lichaam en bloed van Christus geworden zijn. De hele gemeenschap, met de priester als voorganger, wordt zo spiritueel gevoed, gesterkt en gezond gemaakt door het lichaam van de Heer. Na de spijziging wordt iedere gelovige individueel het deelhebben aan de Vrede van Christus toegewenst. Dit gaat gepaard met een lichte aanraking op de linkerwang.

Laat je de levende stroom van de mensenwijdingsdienst zo op je inwerken, dan kun je enkel met ontroerde bewondering ervaren hoe teer en beweeglijk het individuele en het sociale in elkaar verweven zijn. Dit bereikt zijn hoogtepunt tijdens de communie.

Ook al is het maar heel bondig beschreven, toch kan een beschouwing als deze ons helpen om iets te beseffen en te voelen van de gemeenschapsvormende kracht van dit sacrament. Het gaat echter wel om een gemeenschap van individuen, die uit vrije wil een gemeenschap willen vormen los van bloedbanden, los van gemeenschappelijke interesses of belangen. Het gemeenschapsvormende

element is het Wezen van de Christus zelf, die leeft in de mensenwijdingsdienst, maar ook in onze ziele diepten als oerbeeld van ons eigen wezen. Mensenwijding betekent in die zin: ons individuele 'afbeeld' open te stellen voor de helende werking van ons aller Oerbeeld.

Het Nieuwe Testament in een nieuwe vertaling

door Ton Besterveld (vertaler van het Nieuwe Testament, geestelijke in de gemeente Zutphen)

Met Pasen 2016 verscheen de geheel herziene uitgave van het Nieuwe Testament in de vertaling van H. Ogilvie / E. Lantsheer (Uitg. Christofoor), die veel gebruikt wordt in de Christengemeenschap. De redactie vroeg vertaler Ton Besterveld naar zijn ervaringen in het proces om te komen tot een nieuwe vertaling.

Het gymnasium bestaat nog steeds. Dat is eigenlijk verbazend, want het is een schoolvorm die gebaseerd is op het verleden, terwijl

in het tegenwoordige onderwijs de vraag veelal is: Wat heb je eraan, wat kun je ermee, waarop bereidt het je voor? Op het gymnasium leer je echter nog steeds Grieks en Latijn, om daardoor toegang te hebben tot 'de klassieken': vrijwel alles wat in de westerse wereld is gepubliceerd, vanaf ca. 500 voor Christus tot en met het einde van de middeleeuwen, ruim 2000 jaar. Dat is ongeveer de periode die de antroposofie beschrijft als de tijd waarin de mensheid zijn innerlijkheid ontwikkelt: zelfstandig denken, voelen en willen. Het is ook de tijd waarin Christus op aarde komt en de geschriften ontstaan die berichten over zijn leven en (verder) werken; geschriften die later worden verzameld in wat de naam 'Nieuwe Testament' krijgt.

Werelden van betekenis

Ik heb destijds geen gymnasium gedaan. Woorden leren was niet mijn sterkste kant. De klassieken heb ik in vertaling leren kennen. Het Grieks heb ik mij vanaf mijn 28ste met moeite eigen gemaakt, toen de verschillen in de vertalingen van het Nieuwe Testament (met name tussen Ogilvie en de vertalingen van het protestantse Nederlands Bijbelgenootschap, resp. de Katholieke Bijbelstichting) mij gingen opvallen; ik wilde weten wat er eigenlijk in de grondtekst stond. Al bij de eerste pogingen tot het lezen van het Griekse Nieuwe Testament werd ik mij bewust hoeveel Griekse begripsvorming in onze taal is doorgedrongen (logica, auto, telefoon etc.), maar vooral welke werelden van betekenis met allerlei Griekse woorden verbonden zijn, hoe in veel woorden zowel aardse als geestelijke betekenissen meeklinken. Zo betekent bijvoorbeeld het woord *pneuma* zowel adem als geest.

Aan zelf actief vertalen ben ik pas begonnen toen ik evangeliegedeelten (de perikopen) in de mensenwijdingsdienst ging lezen in mijn eerste gemeente, Rotterdam. Tegenwoordig

wordt dit zelfstandige vertalen ook op het seminarie al geoefend. Bij de voorbereiding van evangelie cursussen betrof ik steeds meer de grondtekst van het Nieuwe Testament en verdere achtergronden van de wereld rond het begin van onze jaartelling. In de loop van de jaren raakte ik zodoende steeds meer thuis in de wereld waarin het leven van Christus zich voltrok, zoals dat bij mijn collega's ook gebeurd is en nog gebeurt. Daarbij hoort natuurlijk ook de religieuze cultuur van die tijd, waarover Rudolf Steiner vaak gesproken heeft, wat met name door Emil Bock in zijn boeken grandioos is uitgewerkt. Dit was de voornaamste bagage die ik bij mij had toen ik op mij nam om de vertaling van

H. Ogilvie / E. Lantsheer, die mij al zo'n 35 jaar vertrouwd was, te herzien respectievelijk te vervangen. Herzien was aanvankelijk de bedoeling, maar als na het herzien het origineel niet meer herkenbaar is, blijkt het tijd te zijn geworden voor een nieuwe vertaling. Bij het geven van de opdracht werd de synode geholpen door de inmiddels verschenen vertaling van het Nieuwe Testament door Ogilvie in het Duits. Enkele tientallen jaren na zijn Nederlandse vertaling blijkt hij zichzelf op vele plaatsen te hebben gecorrigeerd en is ook zijn taal aanzienlijk moderner geworden. We mogen dus denken dat hij zijn eigen vertaling in het Nederlands ook drastisch zou hebben aangepast als daartoe nog gelegenheid was geweest.

Tekstvoorbeeld 1 - Markus 16

Toen de sabbat voorbij was, kochten Maria van Magdala, Maria de moeder van Jakobus, en Salome geurige kruiden om hem te balsemen. Nog vroeg in de ochtend van de eerste dag van de week, kwamen zij bij het graf; de zon was juist opgegaan. Zij zeiden tegen elkaar: wie zal voor ons de steen uit de ingang van de grafkamer weggrollen? Maar toen zij opkeken, werden zij gewaar, dat de steen al was weggerold. Deze steen was zeer groot.

Binnengegaan in de grafkamer zagen zij aan de rechterzijde een jongeling zitten, bekleed met een wit lang gewaad, en zij schrokken. Maar hij sprak tot hen: Schrik niet! Jullie zoeken Jezus, de Nazarener, de gekruisigde. Hij is opgestaan, hier is hij niet. Hier is de plaats waar zij hem hebben neergelegd. Maar ga nu tegen zijn leerlingen en tegen Petrus zeggen: Hij gaat jullie voor naar Galilea; daar zullen jullie hem zien, zoals hij jullie heeft gezegd. Buiten gekomen vluchtten zij weg van het graf, want zij beefden van schrik en zij waren buiten zichzelf. Zij waren zo ontzet, dat zij niemand iets zeiden.

Herrezen in de vroege morgen van de eerste dag van de week verscheen hij het eerst aan Maria van Magdala, van wie hij zeven demonen had uitgedreven. Zij ging de boodschap brengen aan hen die steeds bij hem geweest waren en nu treurden en weenden. Maar toen zij hoorden, dat hij leefde en zij hem had gezien, geloofden zij het niet. Daarna verscheen hij in een andere gedaante aan twee van hen die onderweg waren en over de velden liepen. Zij keerden terug en brachten de anderen de boodschap, maar ook hen geloofden zij niet.

Het laatst verscheen hij aan de elf, terwijl zij aan tafel aanlagen. Hij verweet hun hun ongeloof en de verharding van hun hart, omdat zij hen die hem hadden geschouwd nadat hij was herrezen, niet hadden geloofd. En hij sprak tot hen: Ga uit over de hele wereld, verkondig het evangelie aan heel de schepping! Wie het geloof vindt en mijn doop ontvangt, zal worden gered; wie zonder geloof blijft, zal ten onder gaan. Deze tekenen zullen hen begeleiden, in wie het geloof ontwaakt: in mijn naam zullen zij demonen uitwerpen, met nieuwe tongen zullen zij spreken, slangen zullen zij in hun handen kunnen nemen en zelfs een dodelijke drank zal hen niet schaden; zij zullen zieken de handen opleggen, en die zullen gezond worden.

Nooit af

Waarin verschilt deze nieuwe uitgave van de vertaling van Ogilvie? Om bij het uiterlijk te beginnen: dat heeft een aantrekkelijk jasje gekregen. Verder worden de grote delen van het Nieuwe Testament van elkaar gescheiden door kunstzinnige bijdragen van de ontwerper van het omslag, de Haagse kunstenares Sonia van der Klift. Naast de tekst zijn ook alle verwijzingen naar en citaten uit het Oude Testament opgenomen in een aparte lijst (wist u hoeveel dat er zijn?), is er een lijst met verklaringen van vreemde woorden en namen, is er een vergelijkend overzicht van de vier evangeliën (zodat je snel kunt zien waar bijvoorbeeld een gelijkenis nog meer voorkomt) en staan er kaarten in van de reizen van de apostel Paulus.

Maar het belangrijkste verschil is natuurlijk de tekst. Om een indruk te geven volgen hieronder in kaders twee passages*: het waarschijnlijk zeer bekende Paasevangelie in Markus 16 en een wat minder bekende passage, een deel uit de eerste brief van Paulus aan de Korinthiërs.

Mijn enthousiasme voor de grondtekst bracht me er aanvankelijk toe, om daar zo dicht mogelijk bij te willen blijven. Maar al snel merk je dan dat je, om weer te geven wat er wordt bedoeld, in het Nederlands iets meer vrijheid moet nemen. Vervolgens merk je ook, dat het overzicht van een zin in het Nederlands een andere volgorde vraagt dan in het Grieks, bijvoorbeeld omdat wij geen vervoegingen van naamwoorden meer kennen en ook de

Tekstvoorbeeld 2 - 1 Kor. 15: 35-50

Nu zou iemand kunnen vragen: Hoe worden de doden opgewekt? Wat voor lichaam hebben zij dan? Jij onverstandige: Wat je ook zaait, het wordt niet tot leven gewekt als het niet sterft; en wat je ook zaait, je kunt niet het lichaam zaaien dat nog moet ontstaan, maar alleen een naakte zaadkorrel, van graan of van iets anders. God geeft daaraan de levende gestalte, in overeenstemming met zijn wil, en aan iedere zaadkorrel zijn eigen levende gestalte. Geen lichaam is gelijk aan een ander lichaam, want het lichaam van mensen is anders dan dat van dieren, weer anders dan het lichaam van vogels, en anders dan dat van vissen. En er zijn hemelse lichamen en aardse lichamen, maar de hemelse hebben een ander geestlicht dan de aardse. Het geestlicht van de zon is anders dan het geestlicht van de maan, anders dan het geestlicht van de sterren. De ene ster verschilt in geestlicht van de andere.

Zo is het ook met de opstanding van de doden. Gezaaid wordt in de vergankelijkheid, opgewekt wordt in onvergankelijkheid. Gezaaid wordt in onwaardigheid, opgewekt wordt in geestlicht. Gezaaid wordt in zwakheid, opgewekt wordt in kracht. Gezaaid wordt een aards lichaam, opgewekt wordt een geestelijk lichaam. Als er een aards lichaam bestaat, dan ook een geestelijk lichaam. Zo staat ook geschreven: 'De eerste mens Adam werd tot een levende ziel; de laatste Adam tot een leven scheppende geest.'

Maar het geestelijke lichaam is er niet het eerst, want eerst is er het aardse lichaam en daarna het geestelijke lichaam. De eerste mens komt van de aarde en is aards, de tweede mens komt uit de hemel. Zoals de eerste aardse mens is, zijn alle aardse mensen; zoals de eerste hemelse mens is, zijn alle hemelse mensen. En zoals wij de gestalte van de aardse mens hebben gedragen, zullen wij ook de gestalte van de hemelse dragen. Hiermee, broeders, bedoel ik, dat wij als wezens van vlees en bloed geen deel kunnen hebben aan het rijk van God; het vergankelijke kan geen deel hebben aan het onvergankelijke.

* Op de webpagina <http://nachtwind.nl/het-nieuwe-testament.html> vindt u tevens voorbeelden van de tekst uit het Johannesevangelie en uit de brief van Paulus aan de Efeziërs.

tijsdvormen van de werkwoorden anders zijn. Zo werd de vertaling toch wat losser, maar ook Nederlandse. Wanneer het me was opgevallen dat woorden bij herhaling op een bepaalde manier voorkwamen heb ik daar in de vertaling natuurlijk rekening mee gehouden.

In de Griekse grondtekst vind je werkwoordsvormen soms kort na elkaar, zowel in de verleden als in de tegenwoordige tijd. Dit is bijvoorbeeld het geval in Johannes 20, de ontmoeting van Maria Magdalena met de Herrezene van wie zij denkt dat het de tuinman is. Omdat aan deze werkwoorden interessante ontdekkingen zijn te doen, zijn die in deze vertaling gehandhaafd volgens de grondtekst, ook al lijkt dat bij eerste lezing geen correct Nederlands.

Wie passages uit het Nieuwe Testament opnieuw leest, zal merken dat steeds andere zinnen, woorden, motieven oplichten, tot vraag worden, de ziel raken. Dat geldt voor een vertaler natuurlijk ook. En het gevolg kan zijn dat je merkt zo'n passage toch nog anders te willen weergeven. Was het dan de vorige keer niet goed? Het is een eigenschap van het Nieuwe Testament, dat het je steeds weer iets anders en steeds weer iets nieuws vertelt. Je kunt de vertaling dus blijven veranderen. Gelukkig is er dan een uitgever die zegt dat het nu echt de laatste keer is en dat de tekst nu naar de drukkerij gaat. De vertaling is af, maar eigenlijk niet af en uiteindelijk nooit af. Het Nieuwe Testament spreekt verder, het is immers ook niet af: het werkt door in elk mens die het Woord in zich opneemt en bewaart.

Niet treuren over de dingen die je niet kunt

The Theory of Everything - The extraordinary story of Jane and Stephen Hawking
Film-DVD 2014, regie James Marsh,
duur 2 uur en 3 min.

door Marjolein te Pas (geestelijke in de gemeente Driebergen)

Deze film gaat over Stephen Hawking en Jane Wilde. Stephen (*1942) is natuurkundige, kosmoloog en wiskundige. Als wetenschapper is hij bekend vanwege zijn baanbrekende studie naar zwarte gaten en tijd in de kosmologie en de kwantumtheorie. Tijdens zijn laatste jaar als student in Oxford viel het Stephen op dat hij steeds onhandiger werd. Nadat hij

naar Cambridge was verhuisd om daar te gaan studeren, merkte hij dat hij zomaar omviel en tegen dingen aanliep en onduidelijk ging praten. Begin 1963 kreeg hij de diagnose te horen: amyotrofe laterale sclerose (ALS).

"Het besef dat ik een ongeneeslijke ziekte onder de leden had, waaraan ik waarschijnlijk binnen een paar jaar zou sterven, was wel even schrikken. Hoe kon mij zoiets gebeuren?" Hij zag, toen hij in het ziekenhuis lag, een jongen aan leukemie sterven. "Wanneer ik de neiging had medelijden met mijzelf te hebben, dacht ik terug aan die jongen..." Men dacht dat hij door de ziekte zijn studie en doctoraat niet zou kunnen halen, maar tegen alle verwachtingen in, lukte het hem toch. "Wanneer je geconfronteerd wordt met de mogelijkheid van een vroege dood, ga je beseffen dat het leven het waard is om te worden geleefd en dat er een heleboel dingen zijn die je nog wilt doen."

Hij ging niet dood. Tot zijn verbazing beleefde hij dat hij, ondanks de donkere wolk die over zijn toekomst hing, van het leven genoot. In de tijd dat bij hem ALS werd vastgesteld, leerde hij de studente literatuur Jane Wilde kennen. "Zij gaf mij iets om voor te leven." Ze trouwden in 1965 en kregen drie kinderen. Al snel belandde Stephen in een rolstoel. "Vanwege mijn erger wordende handicap kon ik weinig hulp bieden bij de verzorging van de baby's. Jane moest het voor een groot deel zelf zien te redden en raakte meer dan vermoeid."

Ondanks zijn ziekte reisde Hawking over de hele wereld naar congressen. In 1985 liep hij tijdens zo'n congres in Genève een longontsteking op. Hij moest beademd worden. Artsen boden Jane aan zijn leven te beëindigen, maar ze weigerde. Na een noodzakelijke levensreddende operatie raakte hij zijn stem kwijt. Een tijd lang was de enige manier waar-

op hij kon communiceren dat Jane letters aanwees waarbij Stephen, als ze bij de goede letter was, zijn wenkbrauw bewoog. Een gesprek voeren, laat staan artikelen of boeken schrijven, was er niet meer bij.

Toen een computerspecialist uit Californië van zijn toestand hoorde, stuurde hij Stephen zowel een computerprogramma waarmee hij woorden kon selecteren door middel van het bewegen van zijn ogen als een spraak-computer. Daardoor kreeg hij weer een stem, zij het met een Amerikaans accent. Met behulp van dit systeem kon hij ten slotte drie woorden per minuut halen. Zo heeft hij zeven boeken kunnen schrijven en een aantal wetenschappelijke artikelen en kon hij toespraken houden voor een breed publiek.

"Ik geloof dat mensen die invalide zijn zich op dingen moeten concentreren waarin zij door hun handicap niet worden belemmerd en dat zij niet moeten treuren over dingen die zij niet kunnen. Wat mij betreft: ik ben erin geslaagd de meeste dingen te doen die ik wilde. Ik heb een rijk en bevredigend leven gehad."

De film uit 2014 vertelt het verhaal van Stephen Hawking vanuit het perspectief van Jane, van wie hij in 1995 scheidde. De hoofdrollen worden op indrukwekkende wijze gespeeld door Eddie Redmayne en Felicity Jones. Regisseur James Marsh ontmoette Stephen Hawking tijdens de voorbereiding van de film.

Omhullen en consequent zijn

Gezond hechten - Opgroeien in verbondenheid met jezelf en de wereld

Loïs Eijgenraam

Uitg. Christofoor, 96p. €12.50

door Judith Slokker (gemeente Alkmaar)

Gezond hechten biedt een even breed als beknopt overzicht van vijf stappen die jonge kinderen maken wanneer ze zich verbinden. Loïs Eijgenraam vat dit verbinden ruim op, namelijk: als zich verbinden met zichzelf

en het eigen lichaam en met de wereld. Ze heeft daarmee het begrip 'hechting', zoals dat oorspronkelijk binnen de ontwikkelingspsychologie gebruikt wordt, verruimd op een heel belangrijke manier. Om je veilig te kunnen hechten aan een ander is het inderdaad wezenlijk dat je je goed kunt verbinden met je eigen lichaam. In de antroposofie wordt om deze reden veel aandacht besteed aan de zintuigontwikkeling van het jonge kind. Hier sluit Eijgenraam bij aan. Ook de opvatting dat een kind zich niet alleen verbindt met een ouder, maar dat er 'een dorp' nodig is om een kind op te voeden, is een besef dat veel ouders wat ademruimte gunt.

Met haar boekje bouwt de auteur een brug tussen de probleemgerichte hulpverleningsliteratuur en de antroposofische gezichtspunten over de verzorging van de zintuigen bij jonge kinderen. Ze put daarbij uit haar vele ervaringen met kleuters in haar klas en met volwassenen die ze begeleid heeft. Eijgenraam besteedt ook aandacht aan wat er van de ouder gevraagd wordt om het proces van verbinden goed te kunnen begeleiden. Ze doet suggesties voor huiswerk en eigen ontwikkeling.

Hechting wordt pas een zorg in de relatie tussen ouder / verzorger en kind, wanneer er bijzondere hindernissen zijn, bij adoptie of

ernstige (geestelijke) gezondheidsproblemen waarvoor bijvoorbeeld de ouder of het kind veel afwezig is. Eigenraam geeft aan dat haar boekje niet gaat over 'kinderen waar het hechten niet gezond verloopt'. Ze schrijft dus eigenlijk voor ouders met kinderen die veilig gehecht zijn, zoals dat officieel heet. De voorbeelden die ze geeft sluiten hierbij aan. Het zijn voorbeelden over omhullen en consequent zijn; prima voorbeelden die aangeven hoe je een kind een gevoel van veiligheid en geborgenheid geeft, en die terug te vinden zijn in boeken over hoe je met jonge kinderen omgaat. Ze zijn echter te kleinschalig om te kunnen zeggen dat je hiermee het proces van hechten verzorgt.

Doordat ze de onveilige hechting buiten beeld houdt en haar eigen opvatting van gezond hechten wat weinig omlijnt, ontstaat een grensvervaging met de algemene pedagogiek. De lezer zou nu kunnen denken dat hij een hechtingsprobleem creëert als hij een keer

inconsequent is in de supermarkt. De lijstjes waaraan een ouder moet voldoen om de hechting te ondersteunen zijn weinig uitgewerkt. Eigenraam legt een belangrijk verband tussen hechting en zintuigverzorging. Maar om goed uit de verf te komen heeft het wat meer contour en contrast nodig.

Ontvangen boeken

'Ademloos - Een dubbele biografie',

Christine Rats, Uitg. Cichorei, 240p, €16,95.

De auteur beschrijft hoe zij zich in dit leven bewust is geworden van een eerder leven als Joods meisje, dat in de gaskamers in Birkenau bij Auschwitz is omgekomen. Vanuit een opeenstapeling van gebeurtenissen in haar huidige leven komen concrete herinneringen aan het eerdere bestaan tot leven. Ze herbeleeft haar vernietigende dood en maakt daarin de ervaring door dat de kern van haar wezen niet te vernietigen is.